

ВІДГУК

**офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора
Храмцова Олександра Миколайовича на
дисертацію Керопян Анни Арменівни за темою:**

**«Кримінальна відповідальність за незаконне перешкоджання організації
або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»**

Відгук складено на підставі вивчення рукопису дисертації А. А. Керопян, а також опублікованих здобувачкою праць за темою дисертації.

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Право громадян на мирні зібрання є невід'ємним, природнім правом кожної людини, виступає важливою умовою реалізації, зокрема, свободи вираження світогляду й віросповідання, переконань, використання й поширення інформації, за вільного розвитку своєї особистості та реалізації політичних поглядів. Воно є однією з конституційних гарантій демократизації суспільства.

Стаття 39 Конституції України визначає, що громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування. Обмеження щодо реалізації цього права може встановлюватися судом відповідно до закону і лише в інтересах національної безпеки та громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи кримінальним правопорушенням, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей.

В інших випадках, особи, які перешкоджають реалізації даного права несуть різні види відповідальності. В таких випадках настає і кримінальна

відповідальність, передбачена ст. 340 КК України.

Аналіз судової практики, дозволяє зробити висновки про те, що суди не мають єдиного підходу щодо особливостей кримінальної відповідальності за дане кримінальне правопорушення, розмежування його з адміністративними деліктами тощо. Усунення цих недоліків потребує як вдосконалення самої кримінально-правової норми, так і розробки рекомендацій щодо її ефективного застосування. Це неможливо забезпечити без належного наукового супроводу.

Позитивно оцінюючи актуальність дослідження, необхідно також відзначити, що тема дисертації узгоджена з положеннями плану наукових досліджень кафедри кримінально-правової політики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого в межах цільової комплексної програми «Теоретичні проблеми ефективності кримінального законодавства України та практики його застосування» (номер державної реєстрації 0111U000959).

Тому актуальність представленого А. А. Керопян дисертаційного дослідження не викликає жодного сумніву.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність забезпечується кількома чинниками – широтою і різноманітністю опрацьованої джерельної бази, критичним аналізом матеріалів правозастосовної практики, веденням коректної полеміки, вдалою і продуманою логікою викладення матеріалу, яка дозволила авторці повністю виконати поставлені ним дослідницькі завдання. Їх реалізацію підтверджує й аналіз загальних висновків по дисертації.

Сформульовані дисертанткою у науковій роботі основні положення, висновки та рекомендації, в тому числі й ті, що віднесені нею до наукової новизни, мають відповідний рівень обґрунтованості. Це стало можливим завдяки використанню широкого кола наукової вітчизняної та зарубіжної літератури, результатів емпіричних досліджень. Рецензована дисертація має

достатньо високої якості науковий апарат, матеріал викладений чітко, доступно і юридично грамотно. Позиції, які відстоює авторка, ґрунтуються на наявних досягненнях кримінально-правової доктрини України, положеннях суміжних дисциплін. Запропоновані дисертанткою висновки та пропозиції, підтверджуються фактами, критичним аналізом нормативних приписів законодавства, і висловленими в юридичній літературі позиціями вчених юристів з даного питання.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод людини і громадянина. **Предметом дослідження** є кримінальна відповідальність за незаконне перешкоджання організації або проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій.

Методологія дослідження визначена відповідно до академічної традиції правничих досліджень з диференціацією на три рівні: філософський, загальнонауковий та окремий науковий. Для досягнення поставленої мети та виконання обумовлених нею дослідницьких завдань у процесі роботи використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів наукового дослідження. Зокрема, в основу дисертації був покладений діалектичний метод наукового пізнання, який, оперуючи принципами сходження мислення від конкретного до абстрактного з подальшим переходом від абстрактного до конкретного, дав змогу встановити сутність і особливості кримінальної відповідальності за незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій, підкреслити індивідуальні і специфічні риси, які відрізняють це суспільно небезпечне діяння від інших діянь. Історико-правовий метод застосовувався під час дослідження генезису становлення та розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за вчинення аналізованого складу кримінального правопорушення (підрозд. 1.1). Порівняльно-правовий (компаративний) метод забезпечив можливість зіставлення змісту положень чинного КК України та норм кримінального законодавства зарубіжних держав (підрозд. 1.3), порівняння національної правової системи із сучасними міжнародними стандартами щодо

забезпечення та реалізації права на свободу мирних зібрань (підрозд. 1.2), а також поглядів на розуміння об'єктивних та суб'єктивних ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 340 КК України (розділи 2–3), що дозволило вирішити поставлені дослідницькі завдання. Формально-логічний (догматичний) метод використовувався під час аналізу норми щодо кримінальної відповідальності за досліджуване кримінальне правопорушення; згідно із законами формальної логіки, допоміг з'ясувати відповідність зазначеної норми загальним поняттям і категоріям кримінального права; цей метод наукового дослідження застосовувався також для з'ясування та тлумачення окремих приписів доктрини та нормативно-правових актів і, нарешті, під час розробки пропозицій щодо вдосконалення положень КК України (підрозд. 2.1, 2.2, 3.1, 3.2 та розділ 4). Системно-структурний метод наукового пізнання став підґрунтям для здійснення аналізу елементів та ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 340 КК України, визначення його місця в системі Особливої частини КК України (підрозд. 2.1). Статистичний метод був застосований під час вивчення та узагальнення матеріалів судової практики, даних державних інституцій щодо застосуванню ст. 340 КК України (підрозд. 2.1 та 2.2).

Репрезентативною виглядає **емпірична база дослідження**, яку становлять дані з опублікованої судової практики та вироків, винесених за ст. 340 КК України, які внесені до Єдиного державного реєстру судових рішень, статистичні дані Офісу Генерального прокурора України.

Правовою основою дослідження виступає Конституція України, положення кримінального законодавства України, нормативно-правові акти інших галузей права, підзаконні нормативно-правові акти, рішення Конституційного Суду України, постанови Пленуму Верховного Суду України.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації в опублікованих автором працях. Основні положення

дисертації викладено у сімох наукових працях, у тому числі трьох наукових статтях, опублікованих у наукових виданнях України, визнаних фаховими з юридичних наук (категорії «Б»), одній статті, опублікованій у іноземному друкованому виданні, трьох тезах наукових доповідей.

Результати дисертації **пройшли відповідну апробацію**, а саме: одержані в ході дисертаційного дослідження основні положення, висновки і пропозиції доповідались авторкою і були оприлюднені на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Сучасне суспільство і наука: актуальні дослідження молодих науковців» (м. Харків, 29 травня 2020 р.); «Юридична осінь 2020» (м. Харків, 23 листопада 2020 р.); «Конституційні засади кримінального права України» (м. Київ, 23 грудня 2021 р.).

Практичне значення одержаних результатів не викликає сумнівів, оскільки згідно з представленими матеріалами основні її результати та надбання можуть бути використані: у *науково-дослідній діяльності* – для подальшого дослідження проблеми кримінальної відповідальності за незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій та інших кримінальних правопорушень, які посягають на політичні права та свободи; у *правотворчій діяльності* – для вдосконалення та розвитку чинного кримінального законодавства України; у *правозастосуванні* – під час здійснення кваліфікації діяння, яке підпадає під ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 340 КК України, та розмежування цього складу кримінального правопорушення з іншими; у *навчальному процесі* – при викладанні курсу кримінального права України, спецкурсів, а також підготовці підручників, навчальних та навчально-методичних посібників, науково-практичних коментарів.

Визначаючи **наукову новизну** рецензованої роботи, слід вказати, що за характером і змістом розглянутих у ній питань вона є першим в українській науці кримінального права комплексним дослідженням незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і

демонстрацій (ст. 340 КК України) із вивченням усіх елементів складу цього кримінального правопорушення та проблем, пов'язаних із кваліфікацією й покаранням.

Низка теоретичних положень, висновків і рекомендацій дисертантки мають наукову новизну і практичну значимість, цілком достатні для роботи рівня дисертації на здобуття ступеня доктора філософії. Положення, які висуваються на захист, загалом вдало структуровані здобувачкою відповідно до встановлених вимог, є новими або містять значну частку новизни.

До положень дисертації, що мають елементи новизни, належать, зокрема, такі результати дослідження:

- з'ясовано генезис вітчизняного законодавства про кримінальну відповідальність за незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій, а також розглянуто в порівняльно-правовому аспекті положення законодавства окремих зарубіжних країн щодо кримінально-правової боротьби з подібними кримінальними правопорушеннями;

- запропоновано авторське визначення поняття «незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій»;

- аргументовано недоцільність виключення з диспозиції ст. 340 КК України терміна «незаконне» у зв'язку із сформульованим підходом щодо розуміння «перешкоджання» у широкому та вузькому значенні;

- доведено, що аналізоване кримінальне правопорушення не може бути вчинене у формі бездіяльності;

- з метою охоплення цим складом кримінального правопорушення ширшого кола діянь, запропоновано вилучити з диспозиції статті перелік мирних заходів, з одночасним закріпленням замість нього більш узагальненого терміна «мирні зібрання»;

- визначено, що способом вчинення незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій, окрім фізичного насильства, може бути і погроза застосування такого насильства;
- запропоновано визначення інтелектуальних і вольових ознак прямого умислу незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій;
- встановлено необхідність доповнення санкції ст. 340 КК України додатковим покаранням у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю;
- надано авторське визначення основного безпосереднього та додаткового факультативного об'єктів кримінального правопорушення, передбаченого ст. 340 КК України, через аналіз структури суспільних відносин, що їх становлять, та механізму заподіяння їм шкоди;
- проаналізовані наукові підходи, які характеризують специфіку ознак суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, зокрема, доведено, що кримінальне правопорушення, передбачене ст. 340 КК України, у разі його вчинення як загальним, так і спеціальним суб'єктом, характеризується прямим умислом;
- надано класифікацію та систему ознак службової особи, як спеціального суб'єкта незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій, із визначенням їх повноважень;
- наведені додаткові аргументи на підтримку позиції щодо перенесення досліджуваного складу кримінального правопорушення у розділі V Особливої частини КК України;
- представлена авторська думка щодо визначення видового та родового об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 340 КК України;
- надані додаткові аргументи щодо спростування позиції про виключення з тексту диспозиції термінологічного звороту «перешкоджання

організації», яка пов'язана з визначенням критерію розподілу перешкоджання організації та перешкоджання проведенню мирних зібрань;

- сформульовані авторські рекомендації щодо кваліфікації та особливостей призначення покарання за незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій.

Дисертація містить низку інших аргументованих загальнотеоретичних і прикладних пропозицій, які сприймаються позитивно і можуть бути використані в процесі вдосконалення відповідного кримінального законодавства України та послужать основою для подальших наукових розвідок цієї проблематики.

Оформлення дисертації. Дисертація Керовян А. А. оформлена згідно з нормативними вимогами і стандартами, які передбачені для такого виду досліджень. Робота написана державною мовою з дотриманням наукового стилю, що оптимально поєднує складові представленого дослідження. Положення, висновки та пропозиції, що містяться в науковій праці, характеризуються завершеністю, аргументованістю та послідовністю.

Дотримання принципів академічної доброчесності. Вивчення змісту дисертації та наукових публікацій дає змогу опоненту дійти висновку про відсутність академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації чи порушення інших видів принципів та правил академічної доброчесності, які могли б поставити під сумнів самостійний характер рецензованого дослідження. Зазначене підтверджується наявністю відповідних посилань на згадані авторкою по тексту літературні джерела, зокрема під час використання ідей, розробок, відомостей тощо.

У цілому позитивно оцінюючи виконану дисертантом роботу, вважаємо за необхідне звернути увагу на те, що деякі висновки і твердження потребують додаткової аргументації. Отже, як здається, вони можуть слугувати підґрунтям для наукової дискусії під час захисту.
А саме:

1. Підрозділ 1.1 дисертації, який присвячений історико-правовому аспекту становлення та розвитку відповідальності за незаконне перешкоджання організації або проведенню мирних зібрань має дуже малий об'єм (три сторінки), що, на наш погляд, не дозволило авторці повністю дослідити генезис розвитку відповідного кримінального законодавства.

2. В роботі справедливо наголошується на тому, що фізичне насильство із зовнішньої сторони виражається у суспільно небезпечному, протиправному, фізичному впливі на тілесну сферу людини, що спричиняє фізичний біль, шкоду здоров'ю, а також створює реальну небезпеку спричинення шкоди цим благам. На думку дисертантки, в будь-якому разі, під час застосування фізичного насильства порушується тілесна недоторканість особи, яка забезпечує нормальні умови її біологічного (фізичного) та соціального існування. В цілому погоджуючись з таким підходом, вважаємо, що додатковим факультативним об'єктом даного кримінального правопорушення виступають суспільні відносини, що виникають у зв'язку з охороною саме фізичної недоторканості особи.

3. Дисертантка зазначає, що виключення з диспозиції норми терміну «незаконне» надасть терміну «перешкоджання» більш широкого значення, що може привести до збільшення можливих варіантів вчинення кримінального правопорушення. Вважаємо, що термін «перешкоджання» є таким, що охоплює його протиправний (незаконний) характер і є зайвою подібна вказівка. «Перешкоджання» в законі про кримінальну відповідальність вже має ознаки кримінальної протиправності (незаконності) як ознаки об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення.

4. В роботі зазначається, що вина незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій, яке вчиняється із застосуванням фізичного насильства характеризується тільки прямим умислом. На стор. 132 роботи дисертантка наголошує, що неможливо здійснювати перешкоджання організації або проведенню мирного зібрання, завдаючи фізичної шкоди його учасникам, з непрямым умислом.

Реалізуючи умисел на заподіяння фізичної шкоди, суб'єкт кримінального правопорушення одночасно реалізовує умисел на створення перешкод під час організації або проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій, при цьому особа не відчуває потреби в досягненні суспільно небезпечних наслідків у вигляді, наприклад, тілесних ушкоджень, і не спрямовує свою волю на це, але все ж таки вона свідомо допускає їх настання, тобто цілі перешкодити реалізації учасниками мирного зібрання свого конституційного права можна досягти і не бажаючи настання наслідків у вигляді тілесних ушкоджень. Описана ситуація видається нереальною.

Ми не погоджуємося з такою думкою і вважаємо, що такий підхід звужує коло діянь, способом яких є фізичне насильство. Такі дії можуть бути вчинені і з непрямым умислом. Щодо наслідків застосування фізичного насильства може бути і необережність.

5. На наш погляд, визнання способом вчинення даного кримінального правопорушення тільки погрози фізичним насильством є недостатнім. Це можуть бути і інші види погроз. Вони можуть бути об'єднані в диспозиції норми терміном «психічне насильство».

6. В авторській редакції статті 340 КК України дисертантка пропонує замінити вказані конкретні види зібрань, до яких відносяться збори, мітинги, походи і демонстрації на термін «мирні зібрання». На наш погляд, в цих випадках, слід йти шляхом максимальної конкретизації видів мирних зібрань. Тому вважаємо такий підхід не обґрунтованим, який може викликати складнощі при застосуванні кримінально-правової норми.

Але перелічені зауваження мають дискусійний характер, не знижуючи загальної позитивної оцінки проведеного дослідження. Робота виконана на актуальну тему, відрізняється новизною, містить приріст наукового знання про особливості кримінальної відповідальності за незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій.

Все вищезазначене дає підставу для наступного узагальненого висновку: дисертація Керопян Анни Арменівни за темою: «Кримінальна

відповідальність за незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій», є завершеною кваліфікаційною працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що у сукупності розв'язують конкретне наукове завдання, яке має істотне значення для науки кримінального права – вдосконалення норми про кримінальну відповідальність за незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій та практики її застосування.

За своєю актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, рівнем наукової та практичної значущості отриманих результатів, а також за кількістю та обсягом публікацій дана дисертація відповідає сучасним вимогам, які пред'являються до робіт такого рівня, зокрема й тим, що передбачені Порядком присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії (затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44), є завершеною кваліфікаційною науковою роботою у галузі знань 08 «Право», за спеціальністю 081 «Право», а її авторка заслуговує на присудження ступеня доктора філософії.

Офіційний опонент –

**Професор кафедри кримінально-правових
дисциплін юридичного факультету
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна
доктор юридичних наук, професор**

Олександр ХРАМЦОВ

В. Грещенко